

ПИРОЖКОВ
Сергій Іванович —
академік НАН України,
віцепрезидент НАН України,
голова Секції суспільних
і гуманітарних наук
НАН України

ПРО РОЗРОБЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Стенограма доповіді на засіданні Президії
НАН України 4 листопада 2020 року

У доповіді висвітлено хід роботи з розроблення проекту Концепції національної програми розвитку гуманітарної сфери України, метою якої є визначення принципів та пріоритетів, обґрунтування соціально-економічних та соціокультурних засад гуманітарного розвитку України як необхідної передумови реалізації потенціалу кожного її громадянина, забезпечення конкурентоспроможності держави і нації в сучасному світі. Визначено заходи для забезпечення участі НАН України у вирішенні проблем гуманітарного розвитку України і формуванні концептуальних засад гуманітарної політики держави.

Шановні члени Президії!

Шановні колеги!

Наукове забезпечення розвитку гуманітарної сфери в Україні на сьогодні є об'єктивно назрілою потребою, зумовленою трансформаціями українського суспільства останніх десятиліть. Загалом гуманітарний розвиток як модель суспільного розвитку орієнтований на максимальне розкриття потенціалу кожної людини і соціуму в цілому, на створення сприятливих умов для реалізації всіх інтелектуальних, культурних, творчих можливостей людини і нації. У центрі гуманітарної сфери сучасного цивілізованого світу перебуває людина як творча і моральна особистість, як, безумовно, найвища гуманітарна цінність соціуму.

У третьому тисячолітті розвиток гуманітарної сфери став глобальним трендом. Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується швидкими змінами умов і способу життя людей у всьому світі, що спричинено глобалізацією економічних та культурних відносин, стрімким розвитком новітніх технологій і засобів комунікації, які, з одного боку, поліпшують життя, а з іншого — ставлять людство перед новими викликами. За

оцінками експертів, у XXI ст. і надалі зростає вплив соціогуманітарних технологій.

По суті, гуманітарна сфера є нічим іншим як сферою, де перетинаються в тих чи інших цивілізаційних умовах людська особистість і суспільство. Осмисленням цієї зустрічі людини і суспільства, гармонізацією їх відносин та практичним втіленням гуманістичних ідей та цінностей, які здатні об'єднувати суспільство і надавати кожній окремій особистості сенс і повноту життя, займається гуманітаристика.

Якщо в авторитарних і тоталітарних країнах гуманітаристика є служницею політичної ідеології, яку проповідує домінуюча партія та її вождь, то в демократичних країнах вона має вільний, дискурсивний характер. У широкому сенсі академічна гуманітаристика може бути усвідомлена як гуманістична спрямованість будь-якої освітньої, наукової, художньої творчості та суспільної думки. В Національній академії наук України розвитку гуманітарних напрямів завжди приділяли значну увагу. Найважливіші узагальнення, висновки і пропозиції представників суспільних і гуманітарних наук втілюються у щорічних національних доповідях. Нині ми готуємо для розгляду на засіданні Президії НАН України вже 11-ту Національну доповідь «Україна як цивілізаційний об'єкт історії та сучасності».

Свого часу було підготовлено і передано до вищих органів державної влади кілька варіантів концепцій гуманітарного розвитку, стратегій та програм гуманітарної політики, але, на жаль, з різних причин вони так і не були втілені в життя. Зараз, з огляду на необхідність підвищення ролі НАН України як вищої наукової установи, яка здійснює науковий супровід всіх питань економічного, науково-технічного і соціального розвитку нашої держави, ми пропонуємо розробити проект Концепції національної програми розвитку гуманітарної сфери України. Цей проект має сформувати комплексні загальнонаціональні стратегічні орієнтири і секторальні галузеві завдання, спрямовані на перетворення в гуманітарній сфері у відповідь на виклики сьогодення і тенденції сучасних суспільних зрушень.

Передбачається, що в Концепції буде визначено стратегічні цілі, основні завдання, механізми їх реалізації, очікувані результати, шляхи досягнення певних критеріїв гуманітарного розвитку. На наш погляд, Концепція має бути націлена на забезпечення інтересів людини, сприяння її прагненню жити й творити в гармонії зі своїм соціальним оточенням, суспільними цінностями і природою. Спираючись на цей підхід, Україні потрібно сформувати цілісну політику гуманітарного розвитку, адекватну завданням модернізації суспільства згідно із загальноєвропейськими тенденціями та національними пріоритетами.

І тут важливо відзначити два моменти.

По-перше, розроблення Концепції та процес супроводження її втілення в життя мають охоплювати весь комплекс наук: соціогуманітарних, природничих, технічних. Межі між цими основоположними науковими сферами все більше стираються, і вони дедалі тісніше поєднуються у впливі на людину та середовище її буття. Сучасну стратегію гуманітарного розвитку не можна побудувати без урахування постійного зростання комплексності та посилення інтеграції наук, що потребує інтенсифікації міждисциплінарних досліджень. Тому ми звертаємося до наших колег — фізиків, хіміків, біологів, матеріалознавців та фахівців інших спеціальностей природничого і технічного профілю — з проханням долучитися до процесу розроблення Концепції.

По-друге, на сучасному етапі необхідним є всебічне врахування масштабних змін у гуманітарній сфері, які нині відбуваються під впливом невпинної цифровізації суспільного життя і потребують істотного підвищення рівня цифрової грамотності та цифрової культури населення. Зростання ролі електронно-цифрових технологій, засобів і систем комунікаційного обміну інформацією в усіх сферах життєдіяльності суспільства приводить до переформатування гуманітарного поля, змінення способів праці і стилю повсякденного життя людей.

У цьому плані дуже важливо, з одного боку, не відстати від цього сучасного тренду і сповна використовувати широкі можливості, які

відкриває цифровізація, для підвищення добробуту людей, а з іншого — не відірватися від життєдайних надбань традиційної культури, зберегти у гуманітарному розвитку спадкоємність, гармонізувати традиційну і цифрову культуру. Необхідно також окреслити концептуальні засади формування в суспільстві інтелектуального імунітету проти навали псевдонаукових теорій, техногенно-апокаліптичних міфів, які великою мірою знецінюють гуманістичне буття. А тому Концепція має запропонувати побудову оптимістичної моделі цифрового майбутнього українського соціуму.

В основу Концепції національної програми розвитку гуманітарної сфери України передусім має бути покладено принцип людиноцентризму. Це головний принцип гуманізму, система цінностей, яка спирається на беззаперечний пріоритет прав і свобод людини, справедливості, рівних можливостей для самореалізації кожної особистості відповідно до її духовних потреб та інтересів. Це загально-визнана парадигма сучасного цивілізаційного розвитку, проте у світі ще немає суспільної згоди щодо тлумачення співвідношення прав і свобод людини з одного боку та її відповідальності й обов'язків з іншого. У соціальних відносинах прагнення до реалізації своїх прав і свобод нерідко домінує над розумінням своїх обов'язків та відповідальності. Тому одним з найважливіших завдань при розробленні Концепції має стати підготовка рекомендацій щодо оптимізації співвідношення зазначених цінностей та закріплення цих принципів у майбутній програмі розвитку соціальної сфери в Україні.

Крім того, важливою проблемою залишається гуманізація таких сфер життя суспільства, як бізнес, політика, право. Сподіваємося, що під час розроблення Концепції нам вдасться знайти конструктивні рішення.

Зараз українське суспільство чи не найбільше страждає від втрати довіри між людьми, між роботодавцями та найманими працівниками, між різними релігійними конфесіями, поколіннями, численними політичними об'єднаннями і, врешті-решт, між владою та

громадськістю. Суспільна атмосфера в Україні просякнута недовірою, а це один з найнебезпечніших чинників конфліктогенних ситуацій. Концепція має дати реалістичне бачення шляхів відновлення довіри, побудови системи суспільних відносин на принципах взаєморозуміння, толерантності, співробітництва. Доцільним вбачається підготовка проєкту сучасного соціального консенсусу і подання його на затвердження в законодавчому порядку.

З окреслених завдань Концепції випливає також необхідність вимагати в подальшому обов'язкової фундаментальної експертизи всіх законів та нормативних актів центральних органів державної влади і органів місцевого самоврядування на предмет їх відповідності національній програмі розвитку гуманітарної сфери України.

Практично завжди в центрі парадигми гуманітарного розвитку перебувало мовне питання. Стан мови — найперший показник стану всієї гуманітарної сфери. Звичайно, при розробленні проєкту Концепції ми передбачаємо підготовку рекомендацій щодо всебічного розвитку і функціонування в Україні української мови як державної, а також сприяння розвитку і вільному використанню мов національних меншин. Однак не може не викликати занепокоєння помітне зниження останнім часом змістово-естетичної якості мови. Побутова мова та мова засобів масової інформації наповнюється вульгаризмами, ненормативними словосполученнями, мовними покручами, неадекватно підібраними до змісту словами, неприродно утвореними похідними. Чимало слів почали вживати у значенні, невідповідному їхньому традиційному змісту, що іноді спричинює непорозуміння у спілкуванні. Тому в Концепції поряд із системою заходів, спрямованих на подальше утвердження державної мови, будуть також пропозиції щодо систематичних і різноманітних за формою заходів зі збереження літературної і стилістичної норми, особливо у засобах масової інформації.

Загалом, на наш погляд, в Концепції мають бути широко представлені пропозиції щодо використання досягнень науки, освіти, мис-

тецтва, а також інших складових цивілізації і культури в гуманітарному розвитку України.

Концепція національної програми розвитку гуманітарної сфери України має на меті наукове обґрунтування шляхів піднесення всієї гуманітарної сфери як фундаментальної основи суспільного життя. Йдеться про суттєве підвищення ролі консолідаційних процесів в українському соціумі, формування і розвиток креативної особистості, утвердження доброзичливих міжлюдських відносин, посилення безпеки, підвищення добробуту кожного громадянина і суспільства в цілому. У кінцевому підсумку Концепція націлена на всебічну турботу про людину, побудову в Україні такого суспільства, в якому кожному жилося б комфортно. Не дарма образ щасливої людини є сьогодні офіційним символом провідних міжнародних гуманітарних організацій.

Шановні колеги! Проектом постанови Президії НАН України, який ми сьогодні розглядаємо, пропонується Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України до 1 березня наступного року забезпечити розроблення та подання на розгляд Президії НАН України

проекту Концепції національної програми розвитку гуманітарної сфери України, затвердити склад робочої групи НАН України з розроблення проекту Концепції і доручити їй розробити структуру Концепції та визначити відповідальних за підготовку її розділів. З огляду на міждисциплінарний характер проблематики гуманітарного розвитку і необхідність інтеграції всього комплексу наук — як соціогуманітарних, так і природничих, для забезпечення всебічного аналізу і найповнішого розкриття гуманітарного потенціалу природознавчого і науково-технічного прогресу ми пропонуємо долучитися до роботи над розробленням Концепції представникам Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України та Секції хімічних і біологічних наук НАН України, а також фахівцям галузевих національних академій наук України, закладів вищої освіти, Наукового товариства імені Шевченка та інших державних і громадських інституцій.

Дякую за увагу!

За матеріалами засідання підготувала О.О. Мележик

Serhii I. Pyrozhkov

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7539-0248>

Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine

ABOUT DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF THE NATIONAL PROGRAM OF DEVELOPMENT OF HUMANITARIAN SPHERE OF UKRAINE

Transcript of report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, November 4, 2020

The report highlights the development of the draft Concept of the National Program of Humanitarian Development of Ukraine, which aims to determine the principles and priorities, justify the socio-economic and socio-cultural foundations of humanitarian development of Ukraine as a necessary prerequisite for realizing the potential of each citizen, ensuring the competitiveness of the state and the nation in the modern world. Measures to ensure the participation of the NAS of Ukraine in solving the problems of humanitarian development of Ukraine and the formation of conceptual foundations of humanitarian policy of the state are identified.